

Коваль Г. П., Захарчук З. О.

Виразне читання в структурі уроку

Коваль Г. П., Захарчук З. О.

Виразне читання в структурі уроку

Навчальний посібник

*для студентів педінститутів, гуманітарних університетів,
педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка і методика
початкового навчання»*

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних
закладів спеціальності «Початкова освіта»**

Тернопіль
Видавництво Астон
2013

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
спеціальності «Початкова освіта»
(Лист ІТЗО від 25. 04. 2013 р.№ 1/11-7621)**

Коваль Г. П., Захарчук З. О. Виразне читання в структурі уроку: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка і методика початкового навчання». – Тернопіль: Астон, 2013. – 174 с.

Рецензенти:

Захарчук І. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету;

Лісова С. В. – директор Інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. С. Дем'янчука, доктор педагогічних наук, професор, академік Міжнародної академії педагогічних та соціальних наук;

Сойко І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкового навчання і дошкільної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. С. Дем'янчука;

Шути Н. І. – вчитель початкових класів Рівненської гуманітарної гімназії Рівненської міської ради, вчитель вищої категорії, вчитель-методист, керівник «Школи педагогічної майстерності Шути Н. І.» при міському управлінні освіти.

Навчальний посібник допоможе студентові оволодіти технологією уроку читання, його методичним багатством, а вчителеві – удосконалювати практичні уміння стосовно уроку читання. Головне питання – ефективні способи керівництва навчально-виховним процесом на уроці читання (методи, прийоми, засоби і форми навчання) з урахуванням характеру навчального матеріалу та ступеня його засвоєння.

Важливою рисою посібника є спрямування вчителя на проведення роботи з виразного читання на **самому** уроці, яке розглядається як один із засобів подальшого усвідомлення фактичного змісту тексту. Посібник розкриває методику та структуру роботи з виразного читання в самому уроці. Це питання в методиці читання ще на рівні загальних рекомендацій, не знайшло достатньої практичної реалізації. Навчальний посібник і буде сприяти розвитку таких умінь у студентів (учнів) та вчителя.

ISBN 978-966-308-498-5

© Коваль Г. П., Захарчук З. О., 2013

© ТзОВ «Видавництво Астон», верстка, 2013

ПЕРЕДМОВА

У Концепції навчання державної мови в школах України визначена основна мета **початкового** (пропедевтичного, підготовчого) курсу:

- виховання поваги і любові до рідної мови, бажання її вивчити і краще знати, гордитися нею;
- вироблення вмінь висловлюватися у всіх доступних формах, видах, типах і стилях мовлення й культури спілкування;
- формування початкового уявлення про мовну систему, одиниці мовних рівнів у їх взаємозв'язках.

Пошук шляхів розв'язання означених завдань пов'язаний із дослідженням комплексу питань, серед яких чільне місце посідає **формування мовленнєвої компетенції** учня. Вона охоплює систему мовленнєвих умінь (вести діалог; сприймати, відтворювати і творити усні й писемні монологічні та діалогічні висловлювання різних видів, типів і жанрів), необхідних учням у різноманітних життєвих ситуаціях; пошук виявляється у сформованості умінь користуватися усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів залежно від мети і завдань висловлювання та громадського життя.

Формування мовленнєвої компетенції значною мірою відбувається на уроці читання. Мовленнєва діяльність не може бути повноцінною без оволодіння навичкою читання. Тому відправним пунктом в організації роботи на уроці читання є розвиток **техніки читання**. Це найважливіше із завдань. Урок читання сприяє формуванню умінь користуватись усною літературною мовою, багатством виражальних засобів. Означені уміння значною мірою формуються в процесі опрацювання виразного читання навчальної статті в системі уроку.

Призначення посібника – сприяти розвиткові навички виразного читання у молодших школярів, озброєння вчителя технологією формування навичок виразного читання у молодших школярів у системі уроку. Етап опрацювання виразного читан-

ня тексту розглядаємо як подальше опрацювання його фактичного змісту, бо виразне читання забезпечується через глибоке розуміння змісту тексту.

Молодші школярі мають оволодіти елементарною грамотою виразного читання, вчитись виділяти логічний центр у тексті, логічні наголоси в реченнях, робити паузи, підвищувати і понижувати голос, добирати відповідну інтонацію мовлення та читання. Все це сприяє поглибленню розуміння змісту навчального тексту, розвиткові навичок виразно читати. Отже, виразне читання – це не тільки засіб розвитку виразно читати, але й подальше опрацювання змісту тексту. Етап виразного читання має бути в структурі кожного уроку.

Як свідчить досвід, практика навчання, виразність – найкраще місце в розвитку навички читання. Потребують подальшої уваги питання обсягу та змісту роботи з виразного читання **в умовах навчально-виховного процесу уроку** читання, можливостей використання теорії і практики виразного читання **в системі уроку**, добору прийомів та форм роботи з формування навичок виразного читання, методик підготовки до виразного читання та аналізу їх школярами. Саме цих сторін уроку стосується матеріал посібника.

§1. Місце виразного читання в структурі уроку.

Виразне читання в структурі уроку сприяє поглибленню розуміння змісту навчального тексту, розвиткові навичок виразно читати. Отже, в структурі уроку читання має бути спрямування на формування навичок виразного читання. У структурі уроку це **шостий етап**. Важливим на цьому етапі є опрацювання партитури (розмітки) для виразного читання тексту на основі усвідомлення **ідейно-змістових та емоційно-образних** сторін тексту.

Практика навчання свідчить про необхідність ознайомлення майбутніх учителів з дидактичною структурою уроків читання, бо вкрай потрібні чіткі орієнтири на застосування одержаних знань, умінь і навичок з методики викладання в системі уроку, на оволодіння технологією опрацювання конспектів уроків. Такими орієнтирами можуть бути дидактичні структури уроків різних типів та змісту, в яких враховуються етапи застосування знань та характер навчального матеріалу.

Далі вміщуємо дидактичну структуру уроку читання на вивчення нового матеріалу.

Зміст та дидактична структура уроку читання Урок засвоєння нових знань

Школа:

Клас:

Учитель:

Тема уроку: Золота осінь.

Матеріал для читання: О. Копиленко. «Жовкне листя».

Мета:

пізнавальна: засвоєння певної інформації з тексту;

виховна та розвивальна: виховувати громадянські почуття, національну свідомість, кращі моральні якості, естетичні смаки, бережливе ставлення до природи, любов і повагу до лю-

дей праці, патріотів своєї землі, народу; розвиток мовлення та уваги, пам'яті, спостережливості, культури слухання, удосконалення аналітико-синтетичних умінь порівнювати, узагальнювати, доводити, проводити аналогію; розвиток творчих здібностей, самостійності та навичок самоконтролю;

навчальна (формулюється відповідно до вимог програми):

– удосконалення **техніки читання** (розширення поля читання, вдосконалення правильних прийомів читання, регулювання темпу та навичок виразного читання); розвиток мовленевого апарату і вимови та ін.;

– прищеплення вмінь **працювати з текстом** (ділення тексту на частини, виділення головних з них, складання плану навчальної статті, визначення головної думки та ін.);

– розвиток **зв'язного мовлення** (текстотворчих умінь та навичок) на основі навчального тексту (відповіді на запитання, репродуктивний, стислий та творчий перекази та ін.).

Обладнання уроку: підручники, хрестоматії, репродукції картин, ТЗН та інші види наочності.

Хід уроку:

Структурні компоненти уроку,
їх зміст:

I. Повторення вивченого.

Актуалізація опорних знань,
умінь і навичок (8-10 хв).

Повторення, закріплення та розвиток знань, одержаних на попередньому уроці; актуалізація мовленнєвих умінь і навичок (з урахуванням змісту та лексики наступного матеріалу для вивчення).

Орієнтовний зміст роботи (за вибором, залежно від мети навчання)¹: «орфоепічне» та «тлу-

Оцінка змісту та методики уроку
(окремі зауваження):

+ виховна спрямованість уроку;
+ характер навчання, застосування проблемно-пізнавальних завдань;
+ раціональне використання часу;
+ дотримання принципу доступності і перспективності (зв'язок із попереднім та наступними уроками, використання відповідної лексики);

¹ Враховуємо, що повторюється той матеріал, який діти вивчали на минулому уроці, а тому на зазначеному етапі навчання використовуємо знач-

мачне» читання, вибіркове за пунктами плану; словникова робота (тлумачаться слова, важкі за значенням); з'ясування композиційної структури тексту; робота за картинкою, діафільмом (опис, розповідь окремих епізодів, добір заголовків тощо); вибірковий, стислий та творчий перекази; словесне малювання; перебудовування діалогів у розповідну форму; виразне читання тексту; драматизація (читання в особах, колективна декламація); екранізація; визначення головної думки твору, характеристика дійових осіб, оцінка, зіставлення з іншими героями (в єдності із аналізом художніх засобів та мовних особливостей твору); повторення вивченого напам'ять вірша.

+ реалізація навчально-виховної та розвивальної мети;

+ раціональний добір форм роботи з урахуванням наступного етапу у вивченні тексту (більш складні у порівнянні з тими, які використовувались на попередньому уроці);

+ багаторазове варіативне читання;

+ робота з техніки читання (з учнями, у яких повільний, наприклад, темп читання);

+ використання під час читання та аналізу тексту прийомів за ступенем складності (читання в особах – після усвідомлення фактичного змісту тексту, складання оповідання за аналогією – після детального аналізу сюжету та вчинків дійових осіб тощо);

+ розвиток вмінь та навичок, потрібних для самостійної роботи над текстом (вибіркове читання, постановка питань до прочитаного, читання тексту мовчки і т.п.);

+ вдале використання наочності, роздаткового матеріалу;

+ проведення словникової роботи (розвиток навичок слововживання);

+ удосконалення навичок зв'язного мовлення (застосування різних видів переказу, словесне малювання);

+ зв'язок навчання із життєвим досвідом учнів;

+ активізація мислительної діяльності учнів (аналітико-синтетичні вправи);

– відсутність вправ синтетичного характеру;

ною мірою синтетичні форми роботи, спрямовані на розвиток техніки читання і навичок зв'язного мовлення (читання текстів у цілому, творення текстів і ін.).

**II. Мотивація навчальної діяльності учнів, повідомлення теми і завдань уроку (2-3 хв).
Опрацювання нового тексту.**

1) Підготовча робота до читання тексту. Проводиться з метою пробудити в школярів інтерес до читання нового тексту, повідомити певні факти, без знання яких сприймання твору ускладнюється, ввести нову лексику.

Орієнтовний зміст роботи: виховна установка; актуалізація, уточнення та поповнення знань і уявлень про факти та події, які зображуються в творі (узагальнення спостережень після екскурсії, розгляд малюнків до тексту, розповідь учителя, демонстрація діафільмів тощо); підготовка до емоційного сприйняття тексту; словникова робота (знайомство зі словами, знання яких необхідне для розуміння змісту тексту). Створення відповідних проблемних ситуацій до вивчення нового матеріалу.

Постановка мети уроку: «Знати», «Вміти» (визначаються на основі пізнавальних, виховних та спеціально навчальних завдань).

- недостатньо вправ для формування правильної вимови;
- відсутні виразне читання тексту та вправи на формування виразності;
- не проводилась творча робота на основі нового тексту;

+ розвиток аналітико-синтетичних умінь у процесі узагальнення знань та спостережень учнів;

+ до бесіди залучена значна кількість учнів класу;

+ вдала постановка запитань у процесі бесіди;

+ створено проблемні ситуації, які підводять учнів до вивчення нового матеріалу;

+ якість та виразність розповіді вчителя;

+ раціональне використання способів семантизації слів (словникова робота);

+ розвиток творчої уяви дітей;

+ зв'язок з попереднім уроком;

+ ефективне використання навчальних посібників;

+ зв'язок навчального процесу із життям;

+ емоційна спрямованість бесід;

– не використовувались технічні засоби навчання;

III. Сприйняття та усвідомлення нового навчального матеріалу. Розвиток мовленнєвих умінь і навичок (до 20 хв).

Орієнтовний зміст роботи:

2) Первинне читання тексту (цілісне сприймання):

- читання тексту учнями класу **мовчки**, відповіді на запитання (записуємо 1-2 на дошці до початку читання, щоб воно не було механічним);

- читання тексту учнями класу разом **напівголосу** (або **пошепки**, **хором** – у слабшому класі), відповіді на запитання (1-2 записуємо на дошці до початку читання, щоб воно не було механічним);

- зразкове в орфоепічному відношенні і **виразне** читання тексту вчителем за опрацьованою партитурою – як підсумок всієї самостійної роботи учнів по «впізнаванню» нового тексту.¹

3) Повторне читання тексту (поглиблення сприймання, розвиток техніки читання).

«Орфоепічне», «тлумачне» та індивідуальне читання. Читання «в парах» (з учителем – клас, з кращим учнем – слабший учень).

- у великій кількості застосовано репродукції картин одного і того ж змісту;

- + чітко визначено мету: «Знати», «Вміти» (записані на дошці);

- + читанням охоплені всі учні класу;

- + учні самостійно «озвучували» новий текст (удосконалюється техніка читання);

- + емоційність та виразність читання тексту вчителем;

- + застосовувалась партитура (розбивка) для виразного читання тексту;

- не задовольняє методика первинного читання (перший раз читав текст сам учитель, мало залучено дітей до читання);

- новий текст «озвучував» учитель;

- у первинному читанні діти пасивні;

- + після кожного прочитування тексту пропонувались запитання, щоб читання не було механічним;

- недостатня орфоепічна робота, відсутні вправи на засвоєння вимови слів;

- відсутня робота над усвідомленням значення слів і змісту тексту в цілому;

¹ Зазначену методику первинного читання можна застосовувати в читанні прозових творів. Віршовані тексти перший раз читає сам учитель, методика вивчення вірша відрізняється.

Вправи з техніки читання.

- + застосування вправ на розвиток способів читання;
- + вправи на формування правильно-сті читання;
- + розвиток швидкості читання;
- + виразне читання тексту (на основі вчительського читання);
- недостатньо вправ на удосконалення техніки читання;
- мало індивідуальної роботи з учнями, у яких відстає техніка читання;
- не практикувались вправи для формування інтонаційних умінь і навичок в учнів;
- + індивідуально-диференційований підхід до навчання;
- + формування навички свідомого читання;
- + вдало поєднувались колективне та індивідуальне читання;
- + методика «орфоепічного» та «тлумачного» читання;
- + вміло організована самостійна робота учнів;
- недостатня словниково-семантична робота;
- мало в процесі аналізу тексту учні читали;
- + виховання культури сприймання тексту;
- + методика проведення композиційного аналізу;
- + вдало учні підведені до складання плану (передував детальний композиційний аналіз тексту);
- + використання різних видів переказів (починаючи з репродуктивного);
- + методика проведення стислого переказу;
- недостатня робота над розширен-

4) Аналіз фактичного і образного змісту тексту в поєднанні із розбором художніх засобів та мовних особливостей разом із читанням: відповіді на запитання, вибіркове читання; постановка запитань до тексту (під керівництвом вчителя і самостійно); виділення основних компонентів сюжетної лінії (**композиційний аналіз**); розбір частин тексту – читання, відповіді на запитання, читання та з'ясування діалогів, переказ, визначення головної ду-

мки (ідеї), добір заголовків; складання плану (запис на дошці), визначення його структури (зачин, основна подія, кінцівка); словесне малювання, переказ прочитаного в цілому (подальше усвідомлення фактичного змісту тексту, засвоєння лексики) – репродуктивний, вибірковий, стислий перекази, переказ із перебуванням діалогів у розповідну форму; робота за картинкою (впізнавання та переказ епізодів, опис), діафільмом (опис, розповідь окремих епізодів, співвіднесення із текстом); опрацювання логічної партитури читання тексту (визначення логічного центру залежно від ідеї, логічних наголосів); екранізація.

5) Узагальнююча бесіда за текстом.

Аналіз ідейної спрямованості (головна думка) тексту, характеристика дійових осіб.

ням активного словника учнів;

+ аналіз мовних засобів у поєднанні з розбором змісту тексту;

+ робота над планом здійснювалась у поєднанні з удосконаленням навичок читання та зв'язного мовлення;

+ переважало на уроці читання **вголос**;

+ навчання мовчазного читання;

+ вдала організація самостійної роботи учнів;

+ використання завдань, що сприяють розвиткові образних уявлень у дітей;

+ лексико-стилістичний аналіз тексту;

+ словникова робота (лексичні вправи, складання тематичних словників тощо);

+ розвиток у дітей навичок роботи із текстом;

+ доцільна послідовність роботи із текстом;

+ забезпечення аналітико-синтетичної діяльності учнів;

+ розвиток текстотворчих умінь;

+ поєднання різних видів аналізу тексту (сміслового, емоційно-оціночного, образного) із розбором мовних та композиційних засобів;

+ використання цікавих засобів навчання;

+ вдало поставлені запитання для виведення головної думки;

+ аналітична робота супроводжувалась читанням;

– відсутнє додаткове «слухання» текстів, близьких за тематикою уроку (збагачення словника, розвиток аналітичних та синтетичних умінь);

6) Виразне читання тексту.

Опрацювання партитури (розмітки) для виразного читання тексту (разом зі вчителем або самостійно) на основі усвідомлення ідейно-змістових та емоційно-образних сторін тексту.

- + робота за партитурою;
- + навчання дітей технології виразного читання, читання за партитурою;
- + роботою охоплено більшість учнів класу;

IV. Творче застосування знань учнів (до 10 хв).

7) Творча робота на основі тексту – творчий переказ; ілюстративна робота (словесне малювання; драматизація (читання за ролями, під час вивчення віршів – колективна декламація); інсценізація (створення сценарію, визначення кадрів для можливого фільму).

- використання однотипних видів творчого переказу;
- не враховано дидактичний принцип поступового нарощування труднощів у використанні творчих робіт;
- недостатня робота з розвитку текстотворчих умінь;

V. Підсумки уроку. Завдання додому (1-2 хв)

Перечитують з дошки «Знати», «Вміти», обґрунтовують виконання відповідної роботи.

- + вдало підведено підсумки уроку – «Знати», «Вміти»;
- домашнє завдання повідомлено після дзвоника;
- не виставлені оцінки.

Дана дидактична структура уроку читання орієнтує на **оптимальний урок**, втілює провідні ідеї навчальних програм, сучасні вимоги до уроку, до змісту та методичного навантаження кожного етапу, чітко визначаються загальнодидактичні та спеціальні вимоги. Застосування її потребує врахування конкретних умов навчання.

Користування дидактичною структурою уроку надзвичайно важливе в практиці підготовки майбутніх спеціалістів, бо ще дуже повільно та поверхово втілюються вимоги до уроку, досягнення класичної і сучасної педагогіки, нове в дослідженнях, ідеї передового досвіду.

За означеного планування можна цілеспрямовано провести урок читання, бо підпорядковуємо навчально-виховній меті добір форм і методів роботи на уроці.

Так, розвиток слововживання забезпечується через «тлумачне читання» – учні усвідомлюють значення слова і тому частіше вживають його в мовленні; орфоепічні уміння удосконалюються через «орфоепічне читання»; усвідомлення фактичного і образного змісту тексту відбувається через застосування композиційного, смислового, лексико-стилістичного та емоційно-образного аналізів; формування навичок виразного читання – через роботу з партитурою виразного читання тощо.

Наводимо далі фрагмент уроку вивчення тексту «Жовкне листя» О. Копиленка, в якому чітко прослідковується реалізація означених завдань до уроку.

III. Сприйняття та усвідомлення нового навчального матеріалу. Розвиток мовленнєвих умінь і навичок (до 20 хв).

2) **Первинне читання** нового навчального тексту (О. Копиленко. «Жовкне листя»).

Учні читають **мовчки** оповідання «Жовкне листя», відповідають на запитання, записані на дошці (смісловий аналіз):

– Про яку осінь говориться в тексті? (Про золоту). Доведіть.

Усі разом читають текст **напівголосу**, відповідають на запитання, записані на дошці:

– Які слова вказують на те, що осінь золота? (*«Вкривається багрянцем клен», «золота берізка»*).

Зразкове **читання** тексту **вчителем** за партитурою (див. партитуру далі).

3) **Повторне читання тексту:**

«Тлумачне» читання (*словникова робота*): учитель ще раз читає текст, зупиняється, якщо трапляються слова, що записані

на дошці, діти хором перечитують їх значення. Далі читають ці слова в реченнях.

Багрянець – червоний колір густого темного відтінку.

Узлісся – край лісу.

Вирізьблений – вирізаний.

Безжально – злісно.

Зажурений – сумний.

Золота – жовто-блискуча.

«**Орфоепічне**» читання. Учитель читає ще раз текст, зупиняється під час читання, учні опрацьовують вимову слів (*спочатку хором вимовляють, далі індивідуально*), перечитують їх у реченнях: **узлісся, гілля, осінню, вкривається, журиться, доцвісти, морозці.**

Вправа на розвиток «поля» читання. Учні читають текст за абзацами напівголосу всі разом якнайшвидше, вчитель зупиняє, закривають книжки, переказують (після кожного абзацу).

4) Аналіз фактичного і образного змісту тексту.

1. Композиційний аналіз. Вибіркове читання. Смісловий аналіз (*відповіді на запитання*).

– Що сказано про клен? Прочитайте.

– Що сказано про золоту берізку? Прочитайте.

– Що сказано про квіточки? Прочитайте.

Внаслідок цього виділено 3 абзаци.

2. Складання плану. Школярі називають, про що йдеться в кожному абзаці, далі вчитель записує спочатку лише те, що виділено (пункти плану).

1. Багряний клен. (*Замріяний, зажурений, сумує, зронить лист*).

2. Золота берізка. (*Ніжна, опустила віти, журиться*).

3. Зажурені квіточки. (*Поспішають доцвісти, насторожено зажурені*).

3. Елементи лексико-стилістичного аналізу (щоб розкрити авторський задум).

Колективно з'ясовують, які слова можна віднести до слів **багрянний клен, золота берізка, зажурені квіточки**. Вчитель дописує до кожного пункту плану зазначені слова (подані раніше в дужках).

– Чому перебільшують «сумні» слова? (*Бо налетить вітер..., прийдуть холоди, настане скоро пізня осінь*).

– Якими фарбами ви намалювали б картинку до цього тексту? (*Словесне малювання*).

4. Репродуктивний (близький до тексту) переказ, запам'ятовування відповідної лексики.

5. Робота за репродукцією картини «Золота осінь» (*текстотворення*).

– Що з того, що ви прочитали, бачите на картині? Опишіть.

– Що треба доповнити, розповідаючи про золоту осінь за картиною?

б) Виразне читання тексту.

Опрацювання партитури (розбивки, розмітки) тексту для виразного читання.

– Формулювання головної думки (*золота осінь*).

– Визначення логічного центру (найголовніші слова): *надійшов жовтень* (підкреслюють двома горизонтальними лініями). Визначення разом з учнями слів, що пояснюють зазначені: *багрянцем, замріяний, сумує, зронить... лист, осінню красу, золота берізка, теж журиється, квіточки... поспішають доцвісти, насторожено зажурені* (підкреслюють однією лінією).

– Розстановка пауз (граматичних, синтагматичних).

– Визначення додаткових наголосів (_____, ____) у логічних ланках, позначених паузами.

– Відтворення в тексті мелодики читання (↗ ↘).

– З'ясування інтонації читання (із сумом).

Жовкне листя

Вкривається багрянцем клен. || Він стоїть на узліссі замріяний, | ніби сумує, | що надійшов жовтень. || Часом тихо зронить | вирізьблений свій лист. || Ось налетить вітер | і почне безжально зривати | осінню красу зажуреного клена, | оголить його | і гулятиме серед голого гілля. ||

А яка ніжна золота берізка | серед синюватих ялинок, | зелених сосен. || Вона опустила свої віти | і теж журиться, | що соро прийдуть холоди. ||

Деякі квіточки | ще не хочуть здаватись, | поспішають доцвісти, | поки перші морозці || не вдарять по них. || Але й ці останні квіти | теж ніби насторожено зажурені. ||

Олександр Копиленко

Учні вчаться за вчителем відтворювати опрацьовану партитуру читання (партитурне читання).

IV. Творче застосування знань.

1. Добір слів до іменників за текстом:

Клен (який?) – багрянний, замріяний, зажурений.

Берізка (яка?) – золота, ніжна.

Ялинки (які?) – синюваті.

Сосни (які?) – зелені.

Квіточки (які?) – зажурені.

2. Складання оповідання «Золота осінь» (називають її ознаки). Передбачуваний зміст.

Сонячний день. Небо голубе. Багрянцем вкрився клен. Золотіють берізки своїм листом. Тихо злітає з дерев золоте ли-

стя. Однак сумно навкруги. Дерева стоять, ніби замріяні. Золоті берізки опустили свої віти, журиються. Квіточки поспішають доцвісти. Скоро налетить вітер. Почне безжально зривати листя.

V. Підсумок уроку. Звертаємо увагу на запис на дошці: «Знати» (ознаки золотої осені), «Вміти» (розповідати на основі спостережень та тексту про золоту осінь).

Домашнє завдання.

Серед багатьох чинників, що визначають якість і дієвість уроків читання, є правильний вибір дидактичної структури уроку, забезпечення ефективного наповнення структурних його частин (компонентів). Визначення такої структури тісно пов'язане з ходом роботи над навчальним текстом.

Звертаємо увагу на такі поняття: «структурні компоненти уроку» та «етапи роботи над текстом». Перших в уроці читання – п'ять (позначені римськими цифрами). Етапи роботи над навчальним текстом починаються на другому етапі уроку («Мотивація навчальної діяльності» – **підготовча робота до читання**). Наступні (виділені у тексті) продовжуються на третьому етапі («Сприйняття та усвідомлення нового навчального матеріалу») і далі. У процесі **опрацювання тексту** дотримуємося таких етапів:

- 1) підготовча робота до читання;
- 2) первинне читання (цілісне сприймання тексту, коротка бесіда);
- 3) повторне читання, вправи на розвиток техніки читання;
- 4) аналіз фактичного і образного змісту тексту в поєднанні з розбором художніх засобів та мовних особливостей і читанні його: виділення основних компонентів сюжетної лінії (композиційний аналіз); читання і розбір частин; складання плану; переклад прочитаного;
- 5) узагальнююча бесіда: розкриття ідеї твору; характеристика дійових осіб;

6) виразне читання тексту;

7) творча робота на основі прочитаного тексту.

Однак слід пам'ятати, що уроки не можуть проводитися за єдиним трафаретом. В уроці читання можуть бути відсутніми окремі структурні компоненти та етапи роботи над текстом, як цього, можливо, вимагає характер тексту та умови навчання. Обов'язковою умовою успішного уроку є **читання та ефективна робота учнів з текстом**.

Час на виконання кожного етапу уроку вказано орієнтовно. Керуємося даними психології, фізіології вищої нервової діяльності людини, шкільної гігієни. Доведено (С. Й. Громбах), що динаміка основних функцій центральної нервової системи, яка забезпечує працездатність людини протягом певного періоду (тут – уроку), складається з таких фаз: 1) перехід від спокою на повний робочий рівень; 2) оптимальна працездатність; 3) фаза зусиль; 4) явне втомлення. З третьої та четвертої фаз (друга половина уроку) працездатність дитини різко знижується. Тому доцільно вивчення нового матеріалу планувати на першу половину уроку, на фазу оптимальної працездатності (через 8-10 хвилин після дзвоника).

Праворуч у **дидактичній структурі** подаємо оцінку змісту та методики уроку – окремі зауваження до кожного етапу, найбільш суттєві.

– **Перший етап** (компонент) **уроку** – наступний етап у роботі над текстом, бо вивчення відбувалося на попередньому уроці. Увагу зосереджуємо на засвоєнні лексики, фактичного і емоційно-образного змісту; на актуалізації мовленнєвих знань, умінь і навичок, потрібних для роботи над наступним навчальним матеріалом.

Зміст роботи на першому етапі треба планувати на більш складній основі в порівнянні з тим, що було на попередньому уроці. Це мають бути **синтетичні форми роботи**, які сприяють синтезу мовленнєвих умінь, розвиткові самостійності та творчих умінь у школярів, навичок **текстотворення** (розвиток

зв'язного мовлення – робота за картиною (співвіднесення її з текстом), за діафільмом (опис кадрів, розповідь окремих епізодів), словесне малювання, різні види переказу).

Зміст методичної роботи над навчальним текстом на першому етапі дещо подібний до змісту подальшого етапу – сприйняття та усвідомлення нового матеріалу, однак останнім передбачається широка аналітико-синтетична діяльність учнів, як це має бути під час первинного опрацювання тексту, а на етапі повторення й актуалізації має переважати синтетична (розвиток зв'язного мовлення).

Практика навчання свідчить, що нерідко означений етап уроку затягується, внаслідок чого зменшується час на вивчення нового матеріалу; застосовуються ті ж самі форми роботи, які використовувались на попередньому уроці під час вивчення матеріалу як нового.

На етапі **мотивації навчальної діяльності** важливо поставити мету навчання, створити певні проблемні ситуації як за змістом, так і за формою роботи, щоб пов'язати вивчення наступного матеріалу з попереднім, визначити завдання уроку. Проводимо словникову роботу – знайомство зі словами, знання яких необхідне для розуміння тексту в цілому.

Ефективність читання і розбору тексту значною мірою залежать від проведеної підготовчої роботи до читання. Вона має сприяти розширенню уявлень про явища й події, що описуються в новому тексті, без чого неможливе сприйняття його змісту.

Підготовчі заняття можуть бути проведені у формі екскурсії, перегляду кінофільму чи діапозитивів, розгляду картин, натуральних засобів наочності.

На етапі **сприйняття та усвідомлення нового навчального матеріалу** застосовуємо нетрадиційні форми роботи.

Первинне читання маємо здійснювати **нетрадиційно**, коли перший раз новий текст читає вчитель. Психологами доведено, що сполучення графічного й зорового образів слів під час читання відбувається успішніше, якщо учні самостійно спів-

відносять те, що вони бачать, з тим, що має звучати. Саме це вимагає, щоб учні самі прочитували перший раз новий текст. При цьому удосконалюється **техніка читання**, розвивається **сміслова здогадка**. У практиці навчання діти, як правило, позбавлені такої можливості, бо найчастіше перший раз текст озвучує **сам вчитель**. На таке первинне читання орієнтують і навчальні посібники. Далі діти читають за тим, що вони почули під час читання тексту вчителем. Тому відпадає практика самостійного впізнавання графічних сигналів (букв), сміслова здогадка, озвучування тексту учнями.

Вірші та дуже емоційні прозові тексти перший раз має читати вчитель. Це пояснюється змістом текстів та особливостями їх сприймання. Якщо проводити первинне читання за визначеною методикою в дидактичній структурі уроку, то значно збільшується практика індивідуального читання учнями. Вчитель охоплює первинним читанням усіх учнів класу.

На етапі **повторного читання** вчитель має можливість проводити різні види (вголос та мовчки) і форми читання (вказані в дидактичній структурі). Обов'язковими є вправи на розвиток техніки читання (спосіб, правильність, темп та виразність читання). Спосіб читання і правильність мають бути в центрі уваги в 1-2 класах. Завдання з техніки читання мають бути **диференційованими, індивідуальними**. Доцільним є групування дітей на уроках читання за характером відставання – за способом читання, з малим полем читання, з недостатньою швидкістю, читання мовчки з вокалізацією. Означена методика сприяє цілеспрямованому усуненню відставань учнів (1-2 класи).

Однією з вимог до навички читання є **орфоепічна** правильність. Розвиткові її сприяє система спеціальних вправ, спрямованих на засвоєння вимови звуків і їх сполучень. Серед них і «орфоепічне» читання (допоміжне, навчальне).

Дидактична структура спрямована на збагачення **активного словника учнів та розвиток зв'язного мовлення**, бо сам процес читання – впізнавання графічних сигналів – відбувається

ся скоріше, якщо слово дітям знайоме, застосовувалось ними в мовленні. «Тлумачне» читання вкрай необхідне для розвитку **активного словника учня**. Під час такого читання відпрацьовується розуміння значення слів.

Збільшенню мовленнєвої практики та усвідомленню змісту тексту перш за все сприяє доцільний **аналіз фактичного його змісту**. Під час цієї роботи збагачується словник дітей, запам'ятовуються граматичні форми, що важливо під час читання, розвиваються **навички слововживання**.

Формування **текстотворчих** умінь у роботі над текстом має бути в центрі уваги вчителя. Вирішенню цього завдання сприяє застосування таких видів аналізу:

смисловий (відповіді на запитання, з'ясування змістових ситуацій);

композиційний (визначення структури тексту);

лексико-стилістичний (розбір мовних засобів);

емоційно-образний (формування емоційного досвіду учня).

Смисловий аналіз супроводжує всі форми роботи на етапі сприйняття та усвідомлення нового матеріалу. **Композиційний аналіз** поглиблює розуміння фактичного змісту та сприяє підготовці дітей до подальшого складання плану навчальної статті, до переказу, виразного читання (визначення виконавських завдань, інтонації, великих і малих пауз тощо).

Лексико-стилістичний та емоційно-образний аналізи розвивають навички слововживання та образного мовлення.

Аналіз тексту – найбільш важливий і відповідальний етап у роботі над твором. Під час цієї роботи в комплексі вирішується ряд завдань: розбір конкретного (фактичного) змісту; виділення основних компонентів сюжетної лінії; розгляд вчинків дійових осіб, їх характеристика; визначення ідейної спрямованості (головна думка). Ці завдання вирішуються через застосування різних форм роботи.

Аналіз змісту та формування навички читання мають бути злиті в єдиний процес, тобто аналіз тексту треба проводити,

ПЕРЕДМОВА.....	3
§1. Місце виразного читання в структурі уроку.....	5
§2. Формування техніки мовлення. Партитура дихання, методика опрацювання.....	23
Хорова декламація як засіб усвідомлення фактичного та образного змісту вірша, формування навичок виразного читання.....	25
§3. Практика виразного читання в структурі уроку.....	43
А. Бобенко «Зима».....	47
А. Бортняк «Зламана гілка».....	50
Л. Глібов «Чиж і Голуб».....	55
Л. Глібов «Зозуля і Півень».....	58
В. Сухомлинський «Який слід повинна залишити людина на землі?».....	62
М. Чернявський «Рідний край».....	67
Леся Українка «Спить озеро». Я. Зазека «Господар пущі».....	70
Д. Павличко. «Птиця».....	77
«Собаки, коти і миші» (чеська народна казка).....	80
С. Жупанин «Музика дощу».....	90
О. Олесь «Бабусина пригода».....	96
Леся Українка «Конвалія».....	112
Леся Українка «Давня весна».....	118
А. Григорук «Хто міняє, той нічого не має».....	127
«Кирило Кожум'яка» (українська народна казка).....	135
Г. Тютюнник «Ласочка».....	147
Зразки опрацьованих партитур навчальних текстів.....	157